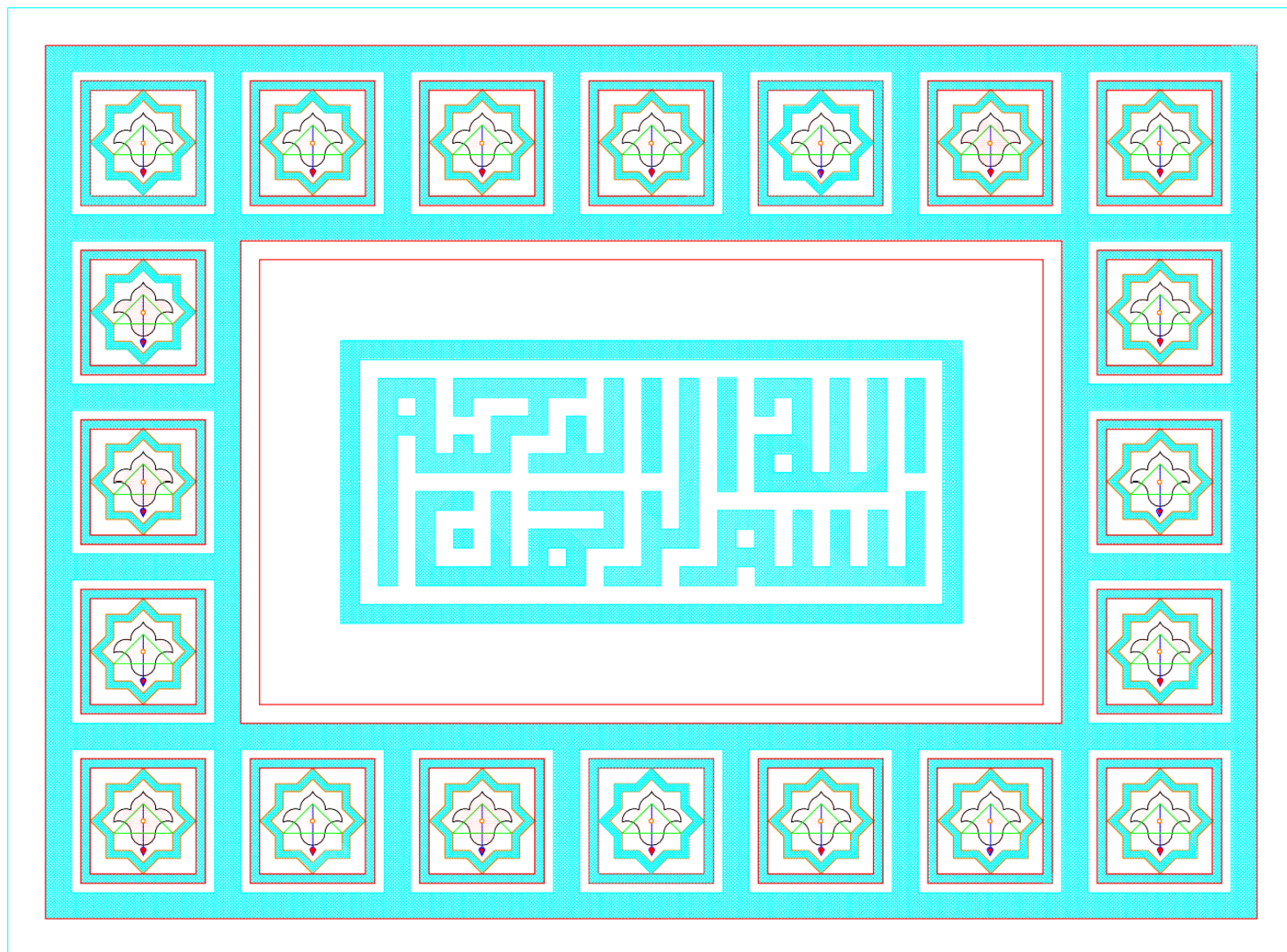

بسم الله با خط بنایی : اثر روزبه خسروی

دانشگاه تربیت و پرورش عالی

خورشید و ستاره ، باهم در آسمان گره

طرح و نگارش : روزبه خسروی (دهکردی)
مدرس دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

سرشناسه	:	خسروی، روزبه، ۱۳۳۰-
عنوان و نام پدیدآور	:	خورشید و ستاره، با هم در آسمان گره/طرح و نگارش روزبه خسروی (دهکردی).
مشخصات نشر	:	تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	:	ر، ۶۵۲ص: تمام طرح: مصور (بخشی رنگی)، نمودار؛ ۲۰×۲۰ س.م.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۵۸۹-۴۷-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
موضوع	:	گره‌سازی Fretwork طراحی هندسی Geometrical drawing معماری اسلامی Islamic architecture هنرهای تزئینی اسلامی Islamic decorative arts
شناسه افزوده	:	دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
شناسه افزوده	:	Shahid Rajaee Teacher Training University
رده بندی کنگره	:	NK۱۲۷۰
رده بندی دیویی	:	۴۴۹۱۷۶۷۱/۷۴۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۹۱۸۶۰۵۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیپا

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

عنوان	:	خورشید و ستاره، با هم در آسمان گره
تألیف	:	روزبه خسروی، مدرس دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
ویراستار علمی	:	دکتر علی شرقی
چاپ اول	:	تابستان ۱۴۰۲
انتشارات	:	دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
لیتوگرافی و چاپ	:	نشر شریف
طراح جلد	:	ارغوان خسروی
ناظر چاپ	:	محمد معتمدی‌نژاد
صفحه‌آرا	:	امیرحسین شیردل و مهدی معافی‌گور
شمارگان	:	۲۵ جلد
قیمت	:	۹۰۰۰۰۰۰۰ ریال
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۵۸۹-۴۷-۵
		ISBN: 978-622-6589-47-5

کلیه حقوق این اثر برای مولف و دانشگاه تربیت دبیر شهیدرجایی محفوظ است.

نشانی: تهران، لویزان - کد پستی ۱۶۷۸۸-۱۵۸۱۱ - صندوق پستی ۱۶۳ - ۱۶۷۸۵ - تلفن: (۲۶۳۲) ۹ - ۲۲۹۷۰۰۶۰، ۲۲۹۷۰۰۷۰، ۲۲۹۷۰۰۴۲

تلفکس: ۲۲۹۷۰۰۴۲، پست الکترونیکی: publish@sru.ac.ir، وب سایت: <http://publish.sru.ac.ir>

پیشکش به پیشگاه :

پدرم که کتاب خوانی را از او آموختم

و

مادرم که کنجاوی های مرا

بردباری کرد تا تجربه آموختم

سپاس از

- خانم فرزانه سهولیان برای ترجمه متون به انگلیسی
- جواد پاکزاد برای تفکیک گره ها
- دانشجویانم امیرحسین شیردل و مهدی معافی گور برای صفحه آرایی کتاب
- خشایار نیرومند برای عکس های کتاب
- دخترم ارغوان خسروی برای طراحی جلد کتاب
- استاد حسن صالح ریاحی دهکردی برای خوشنویسی نام کتاب
- سروش کریمی برای عکس صاحب اثر

معماری ایرانی نشان از تمدن هفت هزار ساله ایرانیان دارد. آوازه شهرت آن به جامع‌الشرایط و کامل بودن آن در کالبد درونی و بیرونی آن است که هنرهای نقش بسته و مستتر در جسم و ظاهر آن ارزش دوچندانی به آن می‌بخشد. یکی از جلوه‌های زیبایی و شکوه معماری ایرانی که آن را ارزشمندتر می‌کند و در مقایسه با معماری دیگر تمدن‌ها گوی سبقت را از آنها می‌رباید، تزئینات، هنرهای تجریدی و وابسته به معماری در پیکره ظاهری آن است که از جمله آنها هنر «گره‌چینی» است که به عنوان یک هنر و نقوش هندسی معنایی بس عمیق به معماری ایران می‌بخشد که مخاطب را از صورت زیبا به معنای انسانی معماری هدایت می‌کند. به عبارت دیگر می‌توان گفت گره‌چینی یکی از هنرهای وابسته به معماری ایرانی است که در اعتلای آن نقش در خور توجهی داشته است، از سوی دیگر به آن توجه شایسته به عمل نیامده است و برای نوآوری و بسط و گسترش و ترویج آن کمتر کوشیده شده است.

اینک به همت والای استاد روزبه خسروی مدرس دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی کتابی بسیار ارزشمند برای جبران این کاستی، تهیه گردیده است که حاصل یک عمر پایداری و استمرار آموزه‌های علمی و تجربیات عملی ایشان می‌باشد.

تمامی این نقش و نگارهای تجریدی و گره‌ها خلق، طراحی ایشان است که برای نخستین بار ترسیم شده‌اند. این کتاب برای اهل نظر، دانشجویان و استادان رشته معماری ایرانی سرچشمه فیاضی است.

گره‌هایی که تاکنون در جایی ارائه نشده‌اند بعد از خلق در این کتاب ثبت و ضبط شده‌اند، از جمله گره‌های «افلاکی» که افلاک را در ذهن متبادر می‌کند. طراحی و ترسیم قریب به هفتصد گره در زمینه معماری ایرانی کاری بس سترگ و با ارزش می‌باشد به ویژه آن‌که بداعت و نوآوری در طراحی و ترسیم این گره‌ها جذابیت خاص دارند.

برای ایشان تندرستی و شادکامی روزافزون از خداوند متعال خواستارم تا ضمن برخورداری از سعادت‌مندی سلامتی، بتوانند دیگر تجربه‌های مفید خود را در زمینه معماری ایرانی به رشته تحریر در بیاورند.

با احترام

اسماعیل ضرغامی

رئیس دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

اردیبهشت ۱۴۰۲

فهرست

صفحه

دیباجه	آ - ر
فصل اول - گره زمینه چهار	۱
فصل دوم - گره زمینه پنج	۱۳
فصل سوم - گره زمینه شش	۳۵
فصل چهارم - گره زمینه هفت	۶۱
فصل پنجم - گره زمینه هشت	۶۹
فصل ششم - گره زمینه نه	۲۲۳
فصل هفتم - گره زمینه ده	۲۵۵
فصل هشتم - گره زمینه یازده	۳۲۵
فصل نهم - گره زمینه دوازده	۳۲۹
فصل دهم - گره زمینه سیزده	۴۳۹
فصل یازدهم - گره زمینه چهارده	۴۵۵
فصل دوازدهم - گره زمینه پانزده	۴۹۳
فصل سیزدهم - گره زمینه شانزده	۵۰۳
فصل چهاردهم - گره زمینه هجدهم	۵۲۳
فصل پانزدهم - گره زمینه بیست	۵۳۹
فصل شانزدهم - گره زمینه بیست و دو	۵۶۵
فصل هفدهم - گره زمینه بیست و چهار	۵۷۳
فصل هجدهم - گره زمینه سی و دو	۵۸۳
فصل نوزدهم - گزیده بخشی از آثار	۵۸۷
زندگینامه	۶۰۹
واژه نامه	۶۱۳
نام اندام ها	۶۱۵
سرچشمه ها	۶۱۷

Contents		Page
Dedicated		A
Introduction		C
Biography		K

دیباچه

و گره هندسه عشق است...

عشق را ویژگی هایی است و دارایی هایی... و "گره"، "هندسه عشق" است...

عاشق که باشی و از خود بیخود، و نیز با خط و هندسه هم آشنا، می رسی به وادی "گره"، به دنیای خط ها و شکل ها و آلت ها، به پرهیزی از پرهون ها و خط ها .

آنگاه که خط ها در سماع عارفانه ای که ره می سپارند تا رسیدن به دلخواه عارفانه و عاشقانه خود، در هم می آمیزند، دست در آغوش هم، دست در دست هم گاهی با هم راهی می شوند به رهسپاری در دیار عاشق و رد پایشان نقش هایی می شوند، بس نغز و دلچسب که بیننده دلدادۀ را به درنگ در برابر خود، وا می دارند تا لختی در اندیشه شوند و بر احساسشان زخمه ای زنند چنان که بر سازی زخمه ای می زنند تا نغمه ای خوش از آن برآید.

خط ها در سماع عارفانه شان، گه راست می روند ، گه چپ، گه چرخ می زنند، با یکدیگر ملاقاتی می کنند، از هم می گذرند، آنگاه از این همه رهسپاری و سیر و سلوک بر صفحه، نقش هایی بر جا می ماند که هر کدامشان یک سینه سخن دارند برای گفتن، که بیننده ی دل آگاه، هم به چشم سر، و هم به چشم دل آن ها را برمی گیرد تا بر جانش بنشیند.

گره "شعر" است و "شور" است و "شعور".

شعر است که سخت نغز است و دلکش و دلنشین.

شور است که در وادی تعریف شده صفحه (قواره) شیدایی می کند.

شعور است چون هندسه است، نظم است و نظام دارد.

گره با این همه نغزی و دلکشی، "هر خط گره اش معرفت کردگار"... است. حضرت سعدی بزرگ، برگ درختان سبز را گفت معرفت کردگار و این کوچکترین خط هایی را می گوید که گره از آن نقش می پذیرد، آن هم در آن شب زنده داری ها که تنها تویی و خدا و قلم و کاغذ و پرگار،... و از خود که بیخود می شوی دستی می آید و دستت را می گیرد و قلمت درسماعی عارفانه، بر صفحه، گره می نشاند .

این خط ها اگر چه در هم می روند، گره می خورند، اما گره دل را می گشایند. و این همان اصل تناقض (paradox) است که در عرفان جاری است.

گفتم که خط ها می آیند و می روند و از این آیند و روند خط ها بر صفحه، "گره" بر جای می ماند ... "از کاروان چه ماند، جز آتشی به منزل" ... هر کدام با نقشی، هر کدام با شکلی، هر کدام در قالب هندسه ای ... و در این میان "خورشید" (شمسه) است که می درخشد، "ستاره" است که می درخشد... و در آسمان گره "خورشید" و "ستاره" ها در بلندای آیند.

دیگر اندام های گره دست در دست هم، شانه به شانه ی هم، پا به پای هم ره می سپرند و گرد هم می آیند تا ستاره ها را بسازند، تا خورشید را بسازند، و شگفتا در آسمان گره، خورشید و ستاره با هم می درخشند و در کنار یکدیگرند، به همان گونه که در طبیعت در کنار همدیگر زندگی ها کرده اند و زندگی ها می کنند.

این فقط در شب نیست که ستاره هست و در روز خورشید؛ دید کوچک انسان خاک نشین، توان دید همزمان هر دو را در طبیعت ندارد و فقط شب ستاره ها را و روز خورشید را می بیند و اینجاست که عارف خلوت گزیده افلاک نشین که دل در گرو گره دارد، هر دو را در هر زمان با هم می بیند و نقش شان را بر صفحه می آورد.

چشم دل باز کن که جان بینی و آنچه نادیدنی است آن بینی

معماری

هر کس در دنیای معماری با آن همه شگفتی هایش گام بگذارد، آنگاه که به سرزمین ایران می رسد، معماری افزونی می یابد و بالنده تر می شود، بال می گشاید و در پهنه ی بی کرانه گسترده اندیشه و احساس پرواز می کند.

سایه هایی از این همه اندیشه ها و احساس ها و پرواز ها در گوشه و کنار ایران و جهان از آن زمان ها تا کنون بر جای مانده است که هنوز که هنوز است، تری و تازگی دارند، دلکشند و انسان را لختی به درنگ و اندیشه و احساس وا می دارند.

حتی اگر این سایه، بنایی بس ساده باشد و با خشت و گل، و حتی در بیابانی که از گزند باد و باران و گذشت روزگار هم در امان نمانده باشد، و بدون پیش در آمد و پایانی هم تعریف شده باشد، باز سخت نغز و دلنشین و با ارزش و ارجدار است. چه رسد به اینکه از هنرهای وابسته به معماری، بر آن آرایه ها و آذین هایی هم افزوده شده و بدین آرایه ها آرایش هم شده باشد.

این آرایه ها و آذین ها که در قالب نقش اند، چه با کاشی، چه با گچ، چه با آجر، چه روی سنگ و چوب و شیشه و آینه و.. به میدان عشق بازی اندیشه و سهش آدمی آمده باشند؛ بس دلبری دارند و دل نشینی و یکی از این قالب های نقش پردازی “گره” و “گره کشی” و “گره چینی” است.

نقش گره در پنجره های ریز نقش اورسی ها، در حافظه تاریخی و هنری بیشینه مردمانمان حضوری دلنشین و چشم نواز دارد. هرگاه که دلت از این زمان و زمانه و ساختمان ها و سازه های ناسازش می گیرد و به گذشته باز می گردی، ناخودآگاه این در ها و پنجره های گره چینی شده، پس زمینه تصویر ها و تصور های دیرینه می شوند. پرتوی آفتاب را که از پشت آن ها به درون خانه می آید و بخش هایی از نقش های آن را بر زمین و دیوار مقابل سایه می اندازد، تو را به خلسه ای بس خوشگوار فرا می خواند. به ویژه آنکه شیشه های رنگین در قالب آلت های آن، جا خوش کرده باشند، که گذر نور آفتاب از میانه ی آن ها و بازتاب آن ها، سفره ای زیبا می گستراند و تو را به میهمانی نور و رنگ فراخوان می دهد. نوری که نور المنیر است رنگی که هوروخش است.

- مسجد نصیر الملک ، با سپاس از محمدرضا دومیری گنجی برای این عکس

تاریخ

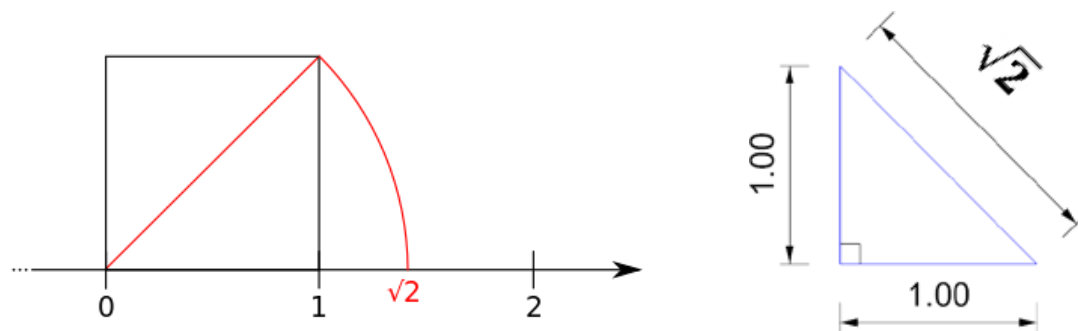
گفتگو از تاریخ و تاریخچه گره را به زمانی دیگر وا می گذاریم و اینگاه به خود گره می پردازیم.

شیوه ها

گره در چهارچوبه هایی تعریف شده (قواره) کشیده می شود. این چهارچوبه ها اندازه هایی در درازا و پهنا دارند و این درازا ها و پهناها با یکدیگر نسبت هایی. این نسبت ها در زمان روزگار هم روزگار ما "نسبت های طلایی" نامیده می شوند و فقط به عدد طلایی شناخته شده φ هم منحصر نمی شود و نسبت های طلایی بی شماری دارد.

این عدد از حل مسئله ای در هندسه است که به دست "ابوالوفا بوزجانی"^۱ ریاضیدان و هندسه دان (مهندس) قرن چهارم هجری خورشیدی ۱۳۴۸-۱۳۸۸ (ه.ق) بدست آمده است. سپس "لئوناردو فیبوناتچی" ریاضیدان ایتالیایی آن را در قرن ۱۹ بیان نموده است.

و البته این نکته را باید به یاد داشته باشیم نرم افزار معماری "هندسه" است نه "حساب" و زبان هندسه خط است و تناسب و رابطه، نه عدد که "عدد" و "رقم" زبان حساب است. و حساب در عالم عمل نمیتواند "صورتی" از هندسه را بیان کند و به تصویر بکشد، "هندسه" به یاوری "حساب" می آید و آنچه را که حساب می خواهد، بیان می کند و به تصویر بکشد هندسه است. مانند تصویر و رسم مقدار $\sqrt{2}$ که خطی به اندازه یک واحد میکشیم و خط دیگری به اندازه یک واحد بر یک سر آن عمود می کنیم، اندازه دو سر آزاد این دو خط، اندازه واقعی و رسمی $\sqrt{2}$ است.

۱ - کتاب هندسه ایرانی، تالیف ابولوفا بوزجانی، برگردان سید علیرضا جذبی